

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ט, תשי"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כיצד נציין את מקבל הפעולה שאיננו מושא ישר ?

הבעיה התחבירית הנדונה כאן העסיקה לא מכבר אנשי משפט וכלכלה, ואף הועלתה לפני מוסדות האקדמיה; אולם הרקע הלשוני של בעיה זו רחב יותר מתחום עיסוקם של אותם אנשי מקצוע, ויש לראותה כבעלת חשיבות עקרונית בלשון.

בתחום המשפט והכספים רבים המקרים, שבהם יש לציין אדם, אשר אליו מכוונת פעולה מסוימת, מסחרית או כספית. למשל, קיימת פעולה אשר אנו קוראים לה הסבה של שטר (באנגלית endorsement). זוהי פעולה של המחזיק בשטר, אם אינו ממתין לפירעון השטר במועדו, אלא מעבירו — אגב

חתימה מעבר לשטר — לאדם אחר במקום כסף, שהוא חייב לשלם לו. בעוד שמבצע הפעולה נקרא בפשטות בשם מסב, לא ברור לנו כיצד נכנה את האדם שאליו הוסב השטר על-ידי המסב? וכן בפירעון כספים: האדם הפורע את השטר הוא לכל הדעות הפורע, אולם כיצד נקרא את מקבל דמי הפירעון? לאנגלית, למשל, שיטה משלה במונחים המציינים את האנשים "מקבלי הפעולות" מסוג זה, והיא הסיומת ee (שהיא יסוד צרפתי שהועתק לאנגלית), וכך אנו מוצאים: endorsee (מקבל ההסבה), payee (האדם שמשלמים לו), drawee (מי שמושכים ממנו תשלום) ועוד¹.

הנוכל למצוא גם בעברית, דוגמת האנגלית, עיקרון כלשהו, אשר ינחה אותנו לגזור מונח טכני הולם לכל סוג וסוג של "מקבל פעולה"². מן הדוגמאות שהבאנו נראה לנו, שלפנינו תמיד פועל היוצא לשני פעולים, שאחד מהם הוא מושא ישר והאחר מושא עקיף, המתקשר אל הפועל באמצעות מלת-יחס. הבעיה היא: הנוכל למצוא דרך מיוחדת לציון הגוף הפאסיבי, שהוא מושאו העקיף של הפועל — היינו: מי שאנו מסבים את השטר אליו, מי שאנו פורעים את הכסף לו וכדומה? ברור שאם נרצה לציין את מקבלי הפעולה הנ"ל לא על-

1 בגרמנית מקבילה לעתים קרובות ל-ee כזאת הסיומת -at :

.Trassat, Endossat

2 שימוש בצירוף כגון מקבל ההעברה, מקבל ההסבה וכדו' אינו טוב מבחינה משפטית: transferee (מי שאליו מיועדת ההעברה), למשל, אפשר שאיננו מקבל את ההעברה ואף איננו יודע עליה.

ידי מונח קצר בן מלה אחת או שתיים, אלא על-ידי משפט שלם
 שיהא תחליפו של שם העצם, נוכל לומר: (מי) שהעבירו אליו,
 (מי) שפרעו לו; או בצורת הסביל: מי שהועבר אליו וכו'. ואכן,
 דרך זו מצויה לפרקים בלשון חז"ל, כמו: "מי שהוטל עליו ידו
 על העליונה" (ב"מ ד, ד), כלומר: מי שמוטל עליו דבר התביעה:
 "עמד בנו של אותו שהפקיד הפיקדון והיה מכבד לאותו שהפקיד
 הפקדון אצלו" (דברים רבה י). אולם השימוש במבנה משפט
 כגון זה בסגנון משפטי, האוהב קיצור ובהירות, יש בו טעם
 לפגם.

מעין זה מתגלה לפנינו בלשון הספרות העברית המושפעת
 מן הערבית. בחיקוי למבנה תחבירי ערבי מצויים אף בשכבת
 לשון זו צירופים של בינוני סביל, שמלת יחס מתאימה מצטרפת
 אליו. כך אמרו למשל הנסמך אליו בהוראת מי (או מה) שסומכים
 אליו דבר מסוים. בתחום הדקדוק מציין מונח זה את המלה
 שסומכים אליה את הנסמך (הסומך בלשוננו היום), כמו המלה
 המלך בצירוף בית המלך. הבניין הסביל אינו חייב להיות נפעל
 דווקא, ואנו מוצאים גם המדובר אליו או המדובר עמו (כלומר:
 הנוכח), הסיפור והמסופר ממנו (כלומר נשוא ונושא [בס' מלות
 ההגיון]), הלקוח ממנו וכדומה.

לצורכנו, עפ"י שיטה זו, ניתן לומר: המוסב אליו,
 המומחה אליו, המופקד אצלו, וכיו"ב. אמנם, מבנה כזה לא האריך
 ימים בלשון, ובתקופת חיותו גם לא יצא מתחום הלשון המדעית.
 אך אולי יש ללמד זכות על דרך זו כאן, כשאנו עוסקים בלשון
 טכנית מובהקת.

ברור שאין להתעלם מדרך זו, שכן היא קיימת בלשון

והיא עשויה להביע את העניין שלפנינו. אולם ספק, אם יוכל מבנה נטוש זה להיאחז בלשון ימינו, בייחוד מחמת הקושי הטמון בצורת הריבוי (המוסב אליהם, הנפקד אצלם וכדומה), אם כי לפעמים נוכל להיעזר במבנה כזה.³

היו שביקשו למצוא את הפתרון לבעיה זו על-ידי שימוש כולל בבינוני של בניין נפעל. במקורות מצויות דוגמאות רבות, שבהן הנפעל מציין סביל שאיננו מושא אקוסאטיבי: ארץ נושבת (שמות טז, לה), כלומר שיושבים עליה (או בה); אח נפשע (משלי יח, יט) = שפשעו (בגדו) בו, ועוד; נרמז, נקפץ (= שדובר אליו בקפיצת פה; גטין ה, ז), נדון (= מי שדנו בו), נשלט (= מי ששולטים בו)⁴. אין כל ספק, שהפעלים הללו באים בבניין נפעל, משום שהוא הבניין הסביל המתאים לבניין הפעיל שלהם (קל), ולא משום שהנפעל עשוי במיוחד לציין משמעות זאת של סביל. שכן דוגמאות אחרות המצויות במקורות מצביעות על כך, שגם בינונים סבילים אחרים, מלבד הנפעל, עשויים

3 למעשה אין מבנה זה געדר לגמרי אף מלשון ימינו; השווה: המדובר בו, המטופל בו ועוד.

4 ר' גם הערת ר' אברהם אברונין ז"ל על השימוש בנפעל „נגבה“ לגבי מי שגובים ממנו (מגנזי הלשון, לל"ע, מחזור ו, קונטרס ד). בלשון ימינו נתחדש נמשך להוראת מי שמשכו לו שטר. לעומת זאת אין הנפעל נפרע (המצוי במקורות) בא לציין אלא הוראה מצעית (medium) של הפועל, כלומר, פעילות וסבילות כאחת. נפרע את חובו פירושו פרע לעצמו, לטובתו, כמו נשאל, שפירושו שאל לטובת עצמו. ר' מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, סע' 199.

להתייחס למושא לא-אקוסאטיבי. אנו מוצאים, למשל: מועד (= "כל שהעידו בו", ב"ק ב, ד), מותרה (= שהתרו בו, ב"מ קט ע"ב). לעומת זאת חידושו של רש"י נפקד בהוראת מי שהפקידו אצלו⁵, שבו הנפעל משמש כצורת הפאסיב להפעיל (ולא לקל), איננו יכול לפתוח פתח לשימוש כולל של בניין נפעל לגבי פעלים מכל הבניינים (כגון "נמחה" לציון מי שהחמחו אליו). אין להנהיג שינוי שרירותי בדרך שימושם של הבניינים בלשון על יסוד דוגמה בודדת.

באין דרך אחרת אפשר להשתמש בביוני הסביל המתאים של כל פועל. שימוש כזה, שיש לו יסוד במקורות (מועד, מותרה) קנה אחיזה אף בלשון ימינו, ואנו מוצאים דוגמאות לא מעטות של שימוש הביוני הסביל לציון מושא לא-אקוסאטיבי, כמו: מוסכס (= שהסכימו עליו), מומלץ (= שהמליצו עליו), מופקפק (= שמפקפקים בו)⁶. אמנם דווקא בתחום המשפטי-הכלכלי שלפנינו רוב הפעולות שאנו דנים בהן יוצאות הן לשני פעולים ("פורעים שטר לפלוני"), ולכאורה הביוני-התואר יכול להתייחס לשניהם כאחד (נפרע יכול לציין הן את השטר הן את האדם), ואף-על-פי שלמעשה אין לחשוש מפני אי-הבנה מחמת שימוש כפול זה — שהרי השטר הנפרע יהיה תמיד "שטר

5 "על דעת שהנפקד מוסרו לאשתו ולבניו" — ב"מ לו ע"ב.

6 ושימוש כזה, שאף במקורות איננו בחינת "חזון נפרץ", מן הדין שישמש רק כשמורגש הגוף הסביל ממש כמושא של הפעולה הנידונה. אין, למשל, לגזור "מועלם" להוראת "מי שהעלימו בשבילו", שכן בשבילו נתפס כאן כמתאר-פעולה ולא כמושא.

נפרע" וכיו"ב — מכל מקום יש כאן פגם מסוים.

נסכם את דברינו : יש בלשון כמה דרכים, שיש בהן כדי
לפתור את הבעיה שלפנינו מבחינה דקדוקית, אולם פתרון נאות
מבחינת השימוש למעשה עדיין אין בידנו.